

«Йду до людей із запаленою свічкою свого слова...»

Микола ПШЕНИЧНИЙ,

м. Дубно, Рівненська область

У палаці князів Любомирських середньовічного Дубенського замку 2 лютого відбулися урочистості, присвячені 60-річчю поета, прозаїка, публіциста, художника, скульптора, пісняра, краєзнавця, педагога, просвітянина Миколи Михайловича ТИМЧАКА.

Приємно потиснути його правицю — долоня шорстка, мозолиста, воістину селянська, хоч гай-гай уже скільки років мешкає в місті Дубні, що над Іквою-рікою.

— Слухай, а відколи то у тебе шрами на руках?

— А це... це — різці, долото... Адже дерево, сам розумієш, не пластилін...

— А-а-а...

Ось і сьогодні, щойно переступаю поріг оселі — запахло стружками, котрі валяються по підлозі, як у столярній майстерні. Мені завше по-особливому, рідно, затишно, як у дитинстві, пахнуть його вироби, без яких цієї кімнати вже й не уявити. Колись Родена запитали: як вдається досягати такої досконалості? У відповідь почулося: беру камінну брилу й відсікаю усе зайве. Микола з каменем майже не працює (“Надто монументальний матеріал”), а в дерево — закоханий. Каже:

— Воно тепле, живе, дихає під руками...

...Про нього як про талановитого різьбяр розповідало колись Українське телебачення. Із тої передачі “Актуальної камери” неабияка okazія вийшла. Приавтобусився Микола на деньок у рідну Велику Березовицю, а мама й розказують:

— Поралася’м по хаті. Дивлюся — сусідка на порозі: “Тимчачко! То Ви вдома? А я Вас тільки-но по телевізорі виділа. Думала’м, як то може бути — ще півгодинки тому бачила Вас у Березовиці, а вже — у Києві. З повною пригорщею яблук...”...

І щасливі сльози в маминих очах, і гордість у голосі за нього, наймолодшого сина, якого народила у 48 років! Микола представляв Рівненщину на ярмарку народних умільців, що традиційно проводить Музей народної архітектури й побуту. Відверто зізнається, що на такий успіх і не сподівався — “Мамина осінь” й “Останній мандрівний лірник Волині — Іван Верховець” були придбані у музейні фонди.

Ніколи не забуду літописного Звенигорода 1985 року, цілого липня археологічних розкопок у науковій експедиції, очолюваній доктором історичних наук І. К. Свешніковим. Неждано-негадано приїхали до мене — у тринадцяте століття! — аби повіншувати з днем народження, дружина з донькою, друзі-поети, серед яких і Микола Тимчак. Дехто наступного ж ранку подався до Львова, до приятелів — каву пити, він же — залишився на кілька днів, не цурався ні лопати, ні носилок, ні ножа, ні щіточки, трепетно видобував із торфу речі епохи Київської Русі, пильно приглядався до знахідок дерев’яних, шкіряних, скляних, металевих, бурштинових, питаючи-перепитуючи Ігоря Кириловича, чи трапляється на них давньоруська різьба, чи є орнаменти, тиснення, карбування. Не зовсім я тоді розумів, навіщо це Миколі.

Лише наступного літа, вже у Пляшеві, на переправі Івана Богуна, нарешті збагнув: таж у нього, крім усього іншого, ще й — фаховий інтерес. Ось чому так уважно, ретельно, скрупульозно розглядав руків’я козацького мушкета, прикрашеного філігранною різьбою. Ось чому вже вкотре передивлявся численні експонати музею-заповідника й подеколи щось перемальовував до етюдника.

Вигадати щось народне, підлаштуватися під нього — неможливо. Вийде фальш. Треба шанувати джерела. І шукати їх. Доки ще є.

* * *

До своєї пресимпатичної, власноруч проілюстрованої книжини “Бавило” (Рівне: Овід, 2006) Микола Тимчак ішов також довго.

Через найперші творчі пошуки і спроби, коли, маючи кілька рочків, крадькома поцупив у нені тіста на вареники і, сховавшись у закапелку за шафою, щось виліпив, а на мамине здивоване запитання, що то таке, відповів, шморгаючи носиком: “Тютя...”.

Через ляльковий театр, створений ним у Мокренській восьмирічці на Дубенщині, де написав-інсценізував виставу “Лісова фантазія” для юних глядачів (див. про це статтю “Автор п’єси — директор школи” в обласній газеті “Зміна” 9.04.1983 р.).

Через журнал “Малятко”. О, то незабутня історія! Про неї — трішки далі.

Як дитячий письменник дебютував 1984-го, опублікувавши в дубенській міськ-районці двадцятитисячним накладом свої твори для найменших читачів — “Я сьогодні внучка”, “Позіха ставок”, “Віршик для бабусі”.

А згодом справжньою окрасою часопису “Незабудка” (1991), антології “Літературна Рівненщина” та хрестоматії “Письменники Рівненщини — дітям” (2005) стали віршенята “Бобрикова рибалка”, “Я сьогодні — внучка”, “Лічилка”, “Кротиковий кінозал”, “Ців”, “Осінь. Лосі”, “Олесикова біда”, “Рідне слово”, “Сонливий віршик”, “Опудало”, “Згуба”.

Хоча ще у далекі 1980-ті “Барвінок” і “Малятко” опублікували майже мільйонним (!) накладом його “Олесикову біду” й “Рідне слово”. Причому ого-го яким сюрпризом для автора стало те, що (без його відома) “Малятко” не просто видрукувало високопатріотичний твір на цілій сторінці обкладинки, а й — із нотами відомого композитора Віталія Таловирі. Таким чином цю пісню охоче підхопили по всій Україні:

“Над старими яворами // Білих буслів білі діти // Зранку-раночку дзьобами // Вчаться рідно клекотіти.
// І рідненько тьохка в лузі // Соловей до солов’яти... // А мене навча матуся // Рідним словом розмовляти”.

Коли 22 квітня 2010 року в залі камерної та органної музики міста Рівного відбувалися урочистості з нагоди 70-річчя обласної наукової бібліотеки та обласної книгозбірні для дітей, з-поміж найкращих книг нашого краю була названа й “Бавило” Миколи Тимчака.

Бо і всі перераховані поезії, і такі, як “Чом на старших кажуть “Ви”?”, “Віночки”, “На пасіці”, “Коли б я була царівною”, “Джмеликова кульбабка”, “Старий”, “Сонливий віршик”, “Полічив”, “Жаб’яча сімейка”, “Хто я?”, “Пісенька про Соня”, вже ввійшли у золотий фонд красного письменства для малечі. До речі, один із цих віршів навіть розпочинає відому всій Україні “Андрійкову книжку”.

* * *

Його вірші навдивовижу об’ємні, живописні, музичні, а різьба, полотна, графіка дихають поезією. Це ще раз переконливо засвідчила збірка “Посвіт любові”, видана до 50-річчя письменника.

На обкладинці — одна з його вражаючих іконописних робіт “Діва Марія з Ісусом” (Дубенський Свято-Миколаївський собор Української Православної Церкви Київського Патріархату). На титульній сторінці читаємо: “Моїм дітям присвячую”.

Тут що не твір, то присвята комусь чи чомусь.

Наприклад, козакам-богунцям: “Дяка Богу, що є поміж нас Богуни! // Може, виведуть знов із багнуки хохлацтва. // Ти, надщерблений дзвоне, гучи-стугони, // Хай злітаються душі козацтва. // Повростали у пам’ять камінні хрести. // Нам стояти на смерть, або гнити в неволі. // Українонько, дай нам до тебе прийти // Й помолитись на Плосківськiм полі”.

Членам Кирило-Мефодіївського братства (і ще декому, сьогоднішньому): “Вигортаємо з попелу часу жаринь запалисту — // І кидаємо душі на вогнище слова. // У сотворене в муках святе товариство // Приймаєм // Петрова. // Закрутило снігами кровавими з диких Сибірів — // Аж посивіла пам’ять у їхніх покровах. // Кожен з нас незворушно і трепетно вірить // В Матір, Отця і Сина, а ще... // В Петрова. // Обступімо вогонь без вагань і жалю, і принуки. // Хай на вітрі чужому не гасне Тарасова мова. // Та й у тому, хто схоче погріти руки, // Упізнаймо // Петрова...”.

Таким прадавнім твердиням духу українського, як гордий Остріг: “Понад усе, що повзає і бреше, // Понад всесвітні ярма й батоги, // Склепіння миру банями підперши, // Стоять мої високі Остроги...”.

Тітці Насті з села Мокрого, в якій колись так затишно квартирувалося, директоруючи в тамтешній восьмирічній школі: “Тоненьке щось побіля серця рву. // В собі щось б’ю і знаю: не на щастя. // Ви — тітка Настя, в мене мама — Настя. // Дозвольте, я Вас мамою назву...”.

Київському поетові й драматургові, заслуженому працівникові культури України — Валерієві Герасимчуку: “Ми ще з тобою... Ах коню мій, коню мій, коню. // Ще спалахне під копитами всохлий курай, // Ще мені шабля і люлька нагріють долоню. // Тільки ж додому з порожнім сідлом не вертай”.

Дубенському кагебістові, який жив по-сусідськи з Миколою Тимчаком (це було ще при еСеСеСеРi) у студентському гуртожитку по вулиці Тараса Шевченка: “В моїй хаті гуртожитській — п’ять на три // Такі живуть протяги і вітри, // Такі чути гупоти звідусюддя, // Що аж дзвони щербляться мені в грудях. // Тут боїшся в чиюсь тишу вбити цвяшка, // Тут біда когось колише — тобі тяжко, // Тут сусіда прилипає до стіни вухом, // Коли гупнеш, бува, словом, як обухом, // Чи удосвіта в обіймах ліжко трісне, // А чи сяде біля столу сива пісня... // Слухай, дурню, доки вухо не затерпло. // Від щоки твоєї в хаті моїй тепло. // До словечка, до слів’ятка притулися, // Може, так хоч мови рідної навчишся”.

Собі самому і всім нам: “Непевний хтось скрадається марою // І шелепоче вухом за дверми. // Набої правди у духовну зброю // Ладуймо, гей! // Бо хто, якщо не ми? // Цнотливий мир садімо на престоли, // Зацитькавши Чорнобиль під грудьми. // Допоки нас не вписано в “моголи”, // Шануймося! // Бо хто, якщо не ми?”.

Дермансько-бушчанському вчителеві-природолюбові Миколі Ужвіну: “Малюю в церкві, розмовляю з Богом. // Крізь мокрі вікна заглядає ліс. // І Магдалина плаче за порогом... // Чого у неї в Бущі стільки сліз?”.

Деякі твори до збірки автор ввів і з попередніх книжок.

Правильно зробив! Позаяк вони того варті.

* * *

Якось непомітно, невимушено, цілком природно, хоча й вельми болісно, та ювілейна книжка невдовзі переросла у прозову — “Визволи нас від лукавого” (2009). У підзаголовку письменник переконує читачів, що це — новели. Втім, не зовсім так, позаяк основа фактично усіх творів — документальна. У чомусь навіть щоденниково-мемуарна. Але то, безперечно, і не нариси. А щось таке, що нагадує міні-повістини, майже готові кіносценарії, за якими можна фільми знімати.

А мова яка! Соковита, незаяложена, барвіста, із дуже доречними вкрапленнями діалектної говірки, як-от у спомині про своїх батьків (“Цвіт полину”):

“Не раз мама татові казали:

— Та йди, Міську, та йди до докторів. Най ті збадають. Най сі подивлять. Може, які пігулки випишут, які уколи. Як тре лягти, то лягай до шпиталю. Там ті на світло візьмут. Щось ті скажут. А то будеш стогнав і шо вистогнеш?

— А-а-а. Відчіписі, — спиняли тато і самі собі втовкмачували: — Де там нині є доктори. От різуні та й всьо...”.

Доречними, ненав’язливими, присутніми є й самобутні неологізми: “мучительниця”, “однопартник” і т. ін. Подекуди фрази звучать афористично, фольклорно-філігранно: “байки, як правило, — веселі, а от правда у них — сумна”.

Із “Післяслова” дізнаємося, що “ця книжка писалася не у спілчанському творчому будиночку, не на дачі, бо її не маю, а в старенькій попівській хатинці на давньому козацькому цвинтарі села Буща, неподалік від славного Острога, древнього Дерманя і сивих Гурбів, де у братських могилах лежать борці за волю України. Два літа Божих я прожив серед врослих по груди у горбисту землю камінних хрестів. Завидна реставрував стареньку дерев’яну церкву, а ночами полохав мишей шелестом паперів. Хтось непевний і холодний, як вітер, рвав мого рукописа із рук, а мене штовхав у прірви болю і розчарувань. Він, стоячи над урвищем, потішався, як я тяжко, з останніх сил чіплявся за круті виступи і, обриваючи напнуті нерви, мордуючи хворе серце, добувавсь до стежини, що веде до Світла...”.

Із-поміж двох десятків творів де-які теж мають присвяти: “Позичка” — дубенському краєзнавцеві, сталінському політв’язневі, етнографу, бібліофілу, орнаменталісту, колекціонеру, учасникові Другої світової війни, педагогу, бухгалтерові, лауреатові просвітянської премії імені Грицька Чубая, публіцисту Ігореві Лозов’юку; “Рибалка” — художникові Миколі Волошуку; “І сміх, і гріх” — сержантові міліції, чорнобильцю Іванові Колеснику.

Половина сюжетів спроектована на події, прожиті й пережиті особисто автором (“Оголошені, вийдіть”, “Позичка”, “Цвіт долину”, “Ріка”, “Спісователі”, “Лелече прощання”, “Анчоус”, “І сміх, і гріх” тощо). Інші йому довелося почути від рідних, близьких, знайомих, чії конкретні імена й називає.

Художньо найсильнішою є, мабуть, “Ріка”. Це і спомин дитинства, і щось таке трепетно-щемливе, чому в людській мові й назви немає. Світле, сонячне, але й запечалене водночас.

Ріка в цій новелі — жива особа, одухо-творена, невмируща.

Розлога, щедра географія творів — міста Рівне, Дубно, Київ, Здолбунів, Львів, Москва, Ужгород, Партизанськ, Владивосток, Находка, Тернопіль, Прага, Варшава, Радивилів, Остріг; села Мізоч, Малі Сади, Мокре, Пляшева, Велика Березовиця, Дядьковичі, Дитиничі, Тютьковичі, Вовковії, Жабокрики, Болязуби, Боцянівка, Добриводи, Княгинин, Радянське, Привільне, Жовтневе, Бригадирівка, Буща, Дермань; а ще річки — Іква, Дніпро, Серет, Десна.

Серед дійових осіб, з якими автора на розпутьях велелюдних зводила доля, впізнаємо добре знані імена — вчений-просвітянин Борис Степанишин, композитор Василь Горностаї, вчителька Віра Кін, письменники Ліна Костенко, Дмитро Павличко, Ростислав Солоневський, Василь Левицький, Оксана Забужко, Василь Герасим’юк, Іван Драч, Леся Степовичка.

В останньому абзаці, на 142-й сторінці, читаємо сповідальне: “Йду до людей із новою запаленою свічкою свого слова, аби менше було пільми надовкола. Благослови, Господи!”.

* * *

Враховуючи неординарність творчої постаті Миколи Тимчака, до особи якого упродовж багатьох років були небайдужими відомі спецслужби, яких напівжартома-напівсерйозно називали “конторами глибокого буріння”, вважаю, що обов’язково треба, бодай деякими штрихами, висвітлити цю сторінку його біографії. Тим паче, що у книжці “Визволи нас від лукавого” він сам про це розповів. Тож саме звідтіля (27—41 стор.) й цитуємо фрагментарно, так би мовити — першоджерело:

“Якось у чималому письменницькому гурті зринула мова про люстрацію. Хтось подав думку, що варто було б провести її і серед творчої братії. Присутніх здивувала знервована реакція одного з-поміж нас. Усі багатозначно презирнулися...

Не було і немає на світі такої професії “письменник”. Є стан душі дивних і непрактичних людей — співчутливих “самар’ян”. Не батюшок і левітів, а милосердних простолюдинів, що запалюють свічки добра і правди у темряві байдужості, на холодному вітрі часу під іконами Божого Рідного Слова. Воно кликало нас, молодих, викрешувати вогонь почуттів і запалювати лампадки любові і непокори у всепоглинаючому мороці комуністичної п’тьми...

Пам’ятаю, як всотував я душею кожне слово професора Бориса Ільковича Степанишина. Тішився, що він є на світі, є перед нами — студентами українського філфаку. Що так натхненно і сміливо б’ється його українське серце під бунтівною вишиванкою. Бо ж небезпечно було її у цей час носити. І вже тоді я прекрасно знав, що серед нас є ті, хто все фіксує і доповідає, куди слід...

Хижі, налиті кров’ю комуністичні очі — я відчував — уже давно пасуть і мене. Слуги лукавого повсюдно ловили людські душі... Уже працюючи сільським вчителем у селі Мокрому, я отримав лист із вимогою з’явитися в районний КДБ. По довгій, схожій на допит, розмові раптом прозвучала нагла пропозиція “продати” свою душу. Втім, почувши відмову, кадебіст, витерши об мене свій підозрілий погляд, відпустив мене у світ з роєм тяжких думок у голові...

Мій рукопис першої поетичної збірки гальмувався у видавництві “Радянський письменник”. На наших творчих виступах постійно з’являлися якісь люди із магнітофонами. Якийсь підстаркуватий військовий відставник запопадливо взявся перекладати мої твори російською мовою. Особливо його цікавило ще нена-друковане. Якісь мізерні, далекі від літератури, люди проїздили десятки кілометрів, аби дорогою японською апаратурою зафотографувати нас і скрито зробити запис наших розмов...

Я тоді працював у Дубенському культурно-освітньому училищі й тулився з дружиною і двома малолітніми синами у його гуртожитській кімнатині — п’ять на три. Вона тхнула грибок і щурами, але була милішою мені від тещиних хоромів. Схиляю свою голову перед пам’яттю директора училища — композитора Василя Прокоповича Горностая, який і себе, і своїх викладачів любив називати “бамбулами” і “щурами”. Аббревіатуру “щур” він розшифровував як “ширий українець Рівненщини”...

А ще дякую добрій душі пані Віри Кін — тодішньої гуртожитської виховательки, що якогось дня підійшла до мене і, відвівши у безлюдний куток, щораз озираючись, повідомила з острахом і невимовним трепетом:

— Миколо Михайловичу! Мене викликали у КДБ і приказали пильнувати за кожним Вашим кроком, за кожним словом та регулярно доповідати про усе їм, — сльози стояли в її чесних незапроданих очах...

Про свій хрест тоді я думав ночами. Не шукав заробітку, бо цей правдивий хрест і був моїм найвищим заробітком. Я готовий був у молодечому запалі стати навіть голосом волаючого в пустелі і взивати до оглухлих і осліплених, до перестрашених і вдавано щасливих у своїй нищості та запроданстві. Своїм словом я стукав до вимерзлих і ситих сердець українців-манкуртів, наважувався у “ленінських” кімнатах колядувати про народження Спасителя. Признаюся: страшно було, але не за

себе, а за дітей, котрих через кілька років по тому цькували запопадливі вчителі і учні за те, що вони — сини рухівця...

На осінне, сіре від постійних викидів цементного заводу, містечко наступав надвечірній морок. Нерви здавали. Хотілося хоча б якоїсь ясності, і невдовзі я не витримав — запитав з притиском:

— Врешті-решт, скажіть, будь ласка, чого вам від мене потрібно?..

— Ви где живьоте? В абщежитті? С двумя детьмі? Ми вам можем дом предаставіть, асабняк. Ну как — заманчіва?.. У вас в іздательстве в Києве, — продовжував своє він, — далжна вийті кніга? А ви знаєте, што ми можем всьо?..

Серед ночі кадебістська машина притарабанила мене під гуртожиток у Дубні.

— Но только не смейте нікаму а нашем разговоре рассказивать!..

Думали: зламають мене, хапаючи в Рівному, замикаючи у кабінеті директора чи адміністратора готелю “Мир”. Чоловічок із червивим прізвиськом навіть заволік мене у свою власну квартиру багатопверхівки. Я чув, як стогнала його хвора дружина, а він усе ще надіявся, що зможе змусити мене написати щось на папері: де я був, з ким? На якій творчій нараді? Про що там говорили?..

На що сподівався мій знайомий наглий чоловічок, коли у кабінеті ректора Рівненського інституту інженерів водного господарства зі своїм молодим напарником вкотре знову викручував мені душу і зірвався на крик та погрози, коли я випалив їм у пики, що сексотом ніколи не буду, і грюкнув дверима. Відчуваю і знаю, що не всім вдалося встояти. Залякані, зацьковані, куплені і “опущені” деякі писаки без проблем видавалися, отримували добротні житла, купляли машини і дачі...

Згадую перше велелюдне відновлене вшанування козаків-героїв на Берестецькому полі. Небо тоді вже почало світлішати понад Україною. Пляшева шуміла чистим синьо-жовтим вітром стягів. Після мого виступу перед Георгіївською церквою у багатотисячному натовпі мене перестрів знайомий молодик... Він награно і чемно хотів привітати мене, але нарвався на миттєву відразу із мого боку:

— Ваш час минає! — сказав я йому тоді. — Одійдіть...”.

* * *

Саме цими днями, коли я закінчую доволі лаконічний, дуже строкатий, у чомусь навіть хаотичний, але щирий, літературний портрет мого краянину, він завершує підготовку до друку нової книжки. Поезії, які туди ввійшли, писав по гарячих слідах Майдану і диктували їх канонади “Градів” на сході України, публіковані у дубенських часописах, у “Слові Просвіти”, в антології-реквіємі “Революція гідності. Війна”.

Воістину вибухові речі! То неправда, що коли гармати говорять — музи повинні мовчати. Навпаки! Слово — теж зброя.

* * *

Насамкінець — дешиця біоданих (“десь є — досьє”). Микола Тимчак закінчив українську філологію Рівненського педагогічного інституту, вчителював, працював журналістом, директором школи, викладачем культосвітнього училища, заступником з гуманітарних питань Представника Президента України в Дубенському районі. Обирався депутатом Дубенської міської та Рівненської обласної рад, співголовою Дубенської “Просвіти” імені Тараса Шевченка. Позапартійний.

Є автором книжок: “Співаниця”, “Сніги”, “Посвіт любові”, “Бавило”, “Визволи нас від лукавого. Новели”. Його твори перекладені болгарською, японською, тувинською, білоруською, російською та іншими мовами.

Автор меморіальних дошок Тарасові Шевченку, Миколі Лисенку, Уласові Самчуку, Олексі Сацюку, Авенірові Коломийцю, Оноре де Бальзаку, Тадеушу Чацькому, Антонієві Мальчевському, Тарасу Шевченку, Мотрі Братійчук, Ігореві Лозов'юку, Михайлові та Іванові Носалям, Арсенові Левковичу, Миколі Боришкевичу, Ользі Миколук, війську Богдана Хмельницького, Папі Римському Івану Павлу II у Польщі тощо.

Проектант пам'ятників — на Козацькому Редуті між селами Плоска й Семидуби, Борцям за Волю України (Мирогоща, Верба, Ужинець).

Йому належать храмові розписи — на Божій Горі, у Дубні, в Бущі, Молодаві, Симонові, Степані (Рівненщина), а також пензлем і різцем відроджував духовні святині Волинської й Тернопільської областей.

Як книжковий графік, проілюстрував не тільки власні книжки, а й багатьох побратимів по перу й по духу, релігійні, народознавчі, просвітянські, краєзнавчі видання дубенського видавництва “Наш край” і т. ін.

Був учасником першого фестивалю “Червона рута”, першого фестивалю української авторської пісні “Оберіг-89”, Міжнародного фестивалю української поезії “Золотий гомін”, делегатом Всесвітнього форуму українців, Установчого з'їзду Народного руху України, кількох з'їздів Національної спілки письменників України.

Лауреат Всеукраїнської літературно-мистецької премії імені Миколи Островського, Міжнародної премії імені Авеніра Коломийця, літературної премії імені Валер'яна Поліщука, просвітянської премії імені Грицька Чубая, удостоєний найвищої нагороди міста Дубна — “Кришталевий жолудь”.